

До спеціалізованої вченої ради ДФ 41.086.084
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса, 65009

В І Д Г У К

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА НА ДИСЕРТАЦІЮ

ЛУК'ЯНЧЕНКА СЕРГІЯ ОЛЕГОВИЧА

**«КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ З МОТИВІВ РЕЛІГІЙНОЇ
НЕТЕРПИМОСТІ ТА ВОРОЖНЕЧІ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ
УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)»
НА ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ
081 «ПРАВО»**

Держава, закріплюючи в законодавстві досягнутий рівень особистої свободи людини за допомогою конституційного розпорядження, мусить брати на себе відповідальність за забезпечення рівних умов реалізації конституційних прав і свобод усім особам, що проживають на її території, незалежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження тощо.

З проголошенням незалежності України відбулися ґрунтовні зміни в державній політиці щодо релігії та церкви.

Релігія складне соціальне і духовне явище, корені якого виходять з глибинних теренів суспільної історії, соціальна природа та риси, якої вказують на її зв'язок з розвитком суспільства.

Функції релігії не тотожні соціальній функції релігійних організацій, тому що релігійні організації включаються до загальної системи економічних, політичних та інших суспільних відносин і виконують безліч нерелігійних функцій.

У середні віки церква не тільки володіла монополією у сфері ідеології, а й виконувала економічні і політичні функції. У капіталістичному суспільстві

релігійні організації активно втручаються в політичне життя, мають власну систему навчальних закладів, займаються благодійницькою діяльністю.

Релігійні організації можуть дотримуватися й прогресивних позицій з деяких соціальних і політичних питань. У деяких країнах Східної Європи християнські церкви сприяли боротьбі мас проти іноземних загарбників. Монастирі в Європі протягом тривалого часу були майже єдиними культурними центрами. Багато релігійних організацій і в наш час активно виступають за мир, за ядерне роззброєння.

В пострадянських суспільствах релігійні організації сприяють національній ідеї. Так, в Україні відродження національних церков йде поруч з процесами національного відродження. Таким чином, релігія – явище багатопланове і багатозначне. Вона виникла як результат специфічних закономірностей розвитку суспільства, і саме суспільні процеси визначають в кінцевому підсумку її долю.

З розвитком демократичних процесів в Україні зростає кількість релігійних організацій та їх членів. Нерідко на регіональному рівні віддаються переваги та встановлюються привілеї за ознакою релігійних переконань. На ґрунті релігійної ворожнечі вчиняються захоплення та утримування культових будівель, хуліганські дії, громадянам і працівникам правоохоронних органів заподіюються тілесні ушкодження тощо.

Кримінальні правопорушення з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі набувають особливого соціального значення. Вони полягають у дискримінації з ознак релігійної належності, у оскверненні культових будинків, релігійних святинь, призводять до загострення міжнаціональних і міжрелігійних конфліктів, антисемітизму та інших форм ксенофобії в країні.

Відомі з цього приводу дисертаційні дослідження Білаша О.В. (2013) «Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо релігійних споруд або святинь», Маркіна В.І (2012) «Кримінально-правова охорона свободи віросповідання в Україні», Філіппової Л.С. (2008) «Розслідування кримінально-правових проявів вандалізму», Палія М.В. (2002) «Злочинність

у сфері віросповідання та боротьба з нею», але незважаючи на постійне звертання дослідників на забезпечення охорони суспільства від кримінальних правопорушень з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі, поняття, зміст, пріоритети й форми протидії визначаються по-різному, іноді протилежно.

Проблема доктринального аналізу досягнень, стану та розвитку законодавства про кримінально-правову відповідальність за діяння з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі має великий науковий та практичний інтерес.

У зв'язку з цим, здається актуальним і своєчасним дослідження С. О. Лук'янченка теоретичних та прикладних засад аналізу відповідальності за кримінальні правопорушення з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їхня достовірність. Ознайомлення з дисертацією і її авторефератом дає підстави стверджувати, що робота містить основні необхідні для такого дослідження компоненти: це, по перше, аналіз досягнень значної кількості попередніх дослідників цієї та суміжних проблем, це – належна апробація результатів дослідження в практичну діяльність.

Науковий апарат рецензованої дисертації та її автореферату є достатньо високий, матеріал викладений доступно, хоча, з нашої точки зору, у певних характеристиках фрагментарно, та й з окремими помилками. Послідовний розгляд окремих питань аналізу кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі дозволив дисертанту висловити цілу низку висновків щодо характеристик таких складів кримінальних правопорушень, що досліджуються, з окремими з яких погоджуємося, а інші заслуговують на увагу або потребують подальшого дослідження та обговорення.

Отже, певна достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається обсягом та надійністю використаних автором наукових джерел, стандартною методологією їх аналізу.

Структура роботи, перелік і зміст розглянутих питань свідчать і про новизну дисертаційного дослідження. В дисертації вперше зроблено ряд узагальнень та визначень, запропоновано додаткову аргументацію, нові підходи та авторське бачення шляхів подальшого вдосконалення законотворчої практики у сфері вдосконалення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі.

Заслуговують на увагу положення, які стали предметом дослідження в даній дисертації. Автор з урахуванням досліджуваної теми здійснює системний аналіз теоретичних і прикладних проблем щодо кримінальних правопорушень з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі.

В межах такого дослідження виправданим видається прагнення дисертанта по-новому обґрунтувати деякі питання відповідальності за такі делікти, уточнити зміст окремих понять та категорій у царині протидії цим кримінальним правопорушенням (це стосується характеристик предмету злочину, періодизації розвитку законодавства у цій сфері, аналізу характеристик суміжних досліджень та можливості їх використання у подальшому розвитку теорії протидії кримінальним правопорушенням з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі.

Висвітливши у розділі 1 своєї роботи «Історичний розвиток кримінального законодавства про охорону віри та релігійної свободи на теренах України» загальні засади досліджень в історії кримінального права про охорону свободи віросповідання та заклавши у такий спосіб певний методологічний фундамент для подальшого викладення матеріалу.

Дисертант умовно розділяє історію розвитку законодавства про охорону віросповідання на п'ять етапів що дозволяє змістовно прослідкувати

реформування законодавчого закріплення з моменту виникнення даних норм до сьогоденних нормативно-правових актів.

Розглядається вплив церковних організацій на думку суспільства в різні часи та періоди існування держав на території сучасної України, що дозволяє дійти висновку про постійне використання духовного (релігійного) мислення соціуму, як механізм керування владою. Тобто із зміною форм державності, трансформується мислення суспільства та виникає необхідність реформування всіх галузей права, в тому числі і кримінального.

Аналіз у другому розділі «Об'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі» дисертантом запропоновано нове, авторське розуміння свободи віросповідання як законодавчо гарантованого права особистості вільно, без зовнішнього примусу обирати, сповідувати будь-яку релігію, вільно змінювати свої релігійні уподобання, задовольняти свої релігійні потреби, здійснювати інші культові дії відповідно до своєї релігійної орієнтації. Свобода віросповідання дає право не лише обирати будь-яку релігію, але й не обирати жодної. Тобто право вибору передбачає і право відмови від вибору. На відміну, від «свободи совісті», поняття «свобода віросповідання» закріплено в багатьох правових документах, міжнародних та національних, зокрема, у Конституції України. Перешкоджання реалізації наведених вище потреб, в тому числі релігійно мотивованих, і складають сутність суспільної небезпеки такого кримінального правопорушення, як те, що передбачене, наприклад, статтею 161 КК України.

Також власне визначення терміну «релігійної групи» для статті 442 КК України дає змогу відмежувати дану групу від інших груп людей. Пропонується викласти у наступному визначенні: релігійна група для статті 442 КК України – значна кількість людей, об'єднаних особливою системою світогляду, в основі якого знаходиться віра (тверде переконання) в існування Бога чи інших надприродних сил, що спирається на авторитет священних текстів та віровчення священнослужителів і відрізняється певною, часто

формалізованою поведінкою членів такої групи (відправленням релігійних чи ритуальних обрядів).

Проблему кримінально-правової охорони свободи віросповідання підтвердив суспільно-небезпечний характер умисних дій, спрямованих на розпалювання релігійної ворожнечі та нетерпимості під якими слід розуміти поширення в будь-який спосіб відомостей або відкрите звернення до невизначеного кола людей, в яких висловлюються ідеї, погляди, вигадки про винятковість власної релігії та нетерпимість до іншої релігії та її представників з метою викликати відповідну відверто негативну реакцію з боку інших людей. До таких дій також слід відносити і образу почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями, яка, відповідно, не потребує окремого виділення в диспозиції статті 161 КК України.

Розділ 3 роботи «Суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень, вчинених з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі» дисертант присвятив дослідженню суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі.

Дисертант розглядає питання притягнення до кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі, які вчиняються від імені юридичних осіб, але доходить висновку про необхідність традиційного застосування кримінальної відповідальності до осудної фізичної особи, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку, з якого настає така відповідальність за дані делікти.

Робиться висновок про те, що суб'єкт кримінальних правопорушень, що досліджуються, передусім усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, тобто розуміє, що вчиняючи незаконні дії з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі спричиняє шкоду відносинам у сфері свободи світогляду і віросповідання; фактичні ознаки кримінальних правопорушень, що належать до об'єкта і об'єктивної сторони; розуміє, що він вчиняє таке діяння, яка завдає шкоди особистим правам і свободам людини. Можливість

такого передбачення пояснюється знанням особливості об'єкта, якому завдається шкода.

Дисертант вважає, що особа, яка вчинила кримінальні правопорушення з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі як умисні, з прямим або непрямим умислом усвідомлювала суспільно небезпечний характер вчиненого ним діяння, передбачала суспільно небезпечні наслідки, бажала чи допускала настання цих наслідків.

Дисертант, серед іншого, допускає, що вчинення злочинів передбачених статтями 178, 179 КК України, у формі необережності, не можуть мати місце у зв'язку із низьким ступенем суспільної небезпеки.

Аналіз санкцій кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 178, 179, 297, 298 КК України, дозволив автору у розділі 4 «Призначення покарання за кримінальні правопорушення, вчинені з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі та порівняльна характеристика санкцій» зробити висновок, що санкція за вчинення діяння, яке складає зміст основного (некваліфікованого) складу кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 178, 179, 297, 298 КК України є майже однаковою. І хоча це в цілому відповідає законодавчій практиці визначення розміру покарання за посягання на власність із спеціальним статусом, однак діє не на користь спеціальним нормам, передбаченим статтями 178, 179, 297 КК України.

Значний інтерес викликають висновки автора щодо нової редакції статті 161 КК України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками».

Зацікавленість викликає також і твердження про необхідність виключення з Кримінального кодексу України пункту 3 частини першої статті 67 КК України слово «розбрату».

Дисертація містить певне коло аргументованих пропозицій і висновків відносно перспектив розвитку кримінально-правової доктрини щодо протидії кримінальним правопорушенням з мотивів релігійної нетерпимості та

ворожнечі з урахуванням авторської позиції. Цікаві роздуми щодо використання окремих елементів іноземного досвіду у цій сфері.

Таким чином, викладене дозволяє зробити висновок, що дисертаційне дослідження С. О. Лук'янченка у комплексі розглянутих питань робить певний внесок у розвиток наукових досліджень протидії кримінальним правопорушенням з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі в Україні.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. За темою дисертаційного дослідження С. О. Лук'янченка опубліковано 9 наукових праць, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях України та світу.

Важливість для науки та правничої практики одержаних автором дисертації результатів. Дисертація С. О. Лук'янченка має теоретико-прикладний характер.

Основні наукові результати, отримані автором можуть бути використані у науково-дослідній діяльності – при подальшому дослідженні проблематики кримінальної відповідальності за діяння, вчинені з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі, зокрема, передбачених частиною другою статті 110, пунктом 14 частини другої статті 115, частинами другими статей 121, 122, 126, 127, 129, статтями 161, 178–181, 258, 300, 442 КК України; правотворчій діяльності – при внесенні змін та доповнень до Кримінального кодексу України; правозастосовній діяльності – рекомендації щодо вдосконалення практики застосування положень кримінального законодавства можуть сприяти вирішенню багатьох питань, наприклад, кваліфікації вчиненого, розмежуванню цих кримінальних правопорушень від суміжних, запобіганню злочинів тощо; навчальному процесі – при викладанні курсів кримінального права та кримінології, при підготовці відповідних розділів підручників, навчально-методичних посібників, а також при проведенні занять з підвищення кваліфікації працівників судових та правоохоронних органів.

Рекомендації щодо використання одержаних автором дисертації результатів. Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що використання одержаних автором дисертації результатів може бути здійснено ним шляхом підготування монографій та аналітичних довідок з метою удосконалення діючого кримінального законодавства у досліджуваній сфері.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дисертаційного дослідження С. О. Лук'янченка, її наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства, необхідно зазначити, що *дисертаційна робота не позбавлена окремих вад, ряд положень мають спірний характер чи викликають зауваження, які вимагають додаткової аргументації в процесі захисту.*

По-перше, відсутній порівняльний аналіз чинного українського кримінального законодавства у сфері віросповідання з іншими зарубіжними кримінальними законодавствами. Даний аналіз надав би змогу проаналізувати недоліки та позитивні аспекти, які існують в практиках застосування законодавства з питань незаконних дій, вчинених з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі.

По-друге, певним розділам роботи притаманний саме описовий, а не аналітичний характер, зокрема, розділ 1.

По-третє, поряд з мотивами релігійної нетерпимості та ворожнечі в якості мотивів кримінальних правопорушень, які досліджуються визначені традиційні мотиви – хуліганський та корисливий, але розглядаються і додаткові мотиви, які можуть бути притаманними тільки окремо визначеним нормам кримінального законодавства, а саме ідеологічний мотив (ст. 442). Але в ході дослідження зазначені традиційні мотиви трансформуються у формулюванні і виникає необхідність певної корекції зазначених дефініцій, з'являється поняття «релігійної ворожнечі», «релігійної нетерпимості», це надає зовсім інший сенс для визначення одного з мотивів кримінальних правопорушень. Це вносить в дослідження мотивів певну безсистемність.

По четверте, викликає певні заперечення пропозиція автора про необхідність внесення змін до частини другої статті 180 КК України, в якій визначається в якості потерпілого священнослужитель. Пропонується замінити слово «священнослужителя» на слова «особу, яка здійснює богослужіння». Під священнослужителем у цій статті розуміється фізична особа, яка є служителем культу, введена в духовний сан і має право самостійно здійснювати богослужіння, обряди й таїнства. Така характеристика є більш визначеною та такою, що дає чіткі критерії щодо віднесення особи до числа спеціальних потерпілих у ч. 2 ст. 180 КК України, тоді як запропоноване автором вказує лише на одну таку ознаку.

По-п'яте, визиває заперечення зроблена автором спроба пояснити зміст умисних дій, спрямованих на розпалювання релігійної ворожнечі та нетерпимості як поширення в будь-який спосіб відомостей або відкрите звернення до невизначеного кола людей, в яких висловлюються ідеї, погляди, вигадки про винятковість власної релігії та нетерпимість до іншої релігії та її представників з метою викликати відповідну відверто негативну реакцію з боку інших людей. Таким чином, автор залишає за межами таких дій насильницькі дії, які мають таке саме спрямування.

Викладені зауваження не зачіпають позитивних моментів, які об'єктивно містить рецензоване дослідження. Що ж до самих зауважень, то вони розглядаються нами виключно як підстава для наукової дискусії на засіданні спеціалізованої вченої ради по захисту дисертації С. О. Лук'янченка, в ході якої дисертант має можливість спростувати їх, відстоявши власні позиції.

Дисертаційне дослідження С. О. Лук'янченка містить наукові результати, які в сукупності забезпечують розв'язання цілого ряду практичних питань, що виникають в сфері протидії кримінальним правопорушенням проти особистих прав і свобод людини і громадянина та заповнюють ряд прогалин, що стосуються окремих феноменологічних

характеристик незаконних дій, вчинених з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі, та профілактичної доктрини.

Дисертація Лук'янченка С. О. «Кримінальні правопорушення з мотивів релігійної нетерпимості та ворожнечі у кримінальному кодексі України (теоретико-правове дослідження)», за змістом, обсягом, оформленням і науковою новизною відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами), та п.10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (зі змінами), а її автор – Лук'янченко Сергій Олегович – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 08 «Право».

Офіційний опонент –

Доктор юридичних наук (12.00.08), професор,
професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ

О. С. Сотула

Підпис Сотули О.С. засвідчую

Завідувач ВКЗ ХФ ОДУВС
майор поліції

О. І. Вербицька